

AHİLİK

ULUSLAR ARASI SEMPOZYUMU

“KALİTE MERKEZLİ BİR YAŞAM”

BİLDİRİ KİTABI

AHİ EVRAN

Yıldız Kent KAYSERİ

KAYSERİ - 2011

FELSEFE VE FELSEFİ DÜŞÜNCE BAĞLAMINDA AHI EVREN

M. Kazım Arıcan*

Giriş

Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında emeği geçen birçok fikir adamı, şair, mutasavvıf, sanatkâr ve devlet adamının önemli derecede katkısı olmuştur. Ne var ki bunların çoğunun adı unutulmuş ya da bir kısmının sadece adı ve menkıbeleşmiş şahsiyetleri hakkındaki bazı malumatlar ve hikâyeler günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'yu imar eden bu kültür mimarları ve fikir adamları, Türk halkına hem rehber olmuş hem de birçok sosyal ve kültürel teşkilatların da kuruluşunda öncü rol oynamışlardır. İşte bu kültürel teşkilatlardan birisi de ahilik ve bu teşkilatların da mimarı ve fikir öncüsü de Ahi Evren'dir.

Anadolu Türk tarihinin en az bilinen Anadolu Selçukluları devrinde yaşayan ve Ahi Teşkilatı'nın kurucusu, debbağların/dericilerin piri olan³⁰⁹ ve Ahi Evren ismiyle meşhur olan kişi Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud'dur.³¹⁰ Diğer bir adıyla Hâce Nasirü'd-din'e ait yirmi beş kadar eserinden ve ortaya koyduğu teşkilatçılık özelliğinden onun güçlü bir fikir adamı ve feylesof bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. O, teşkilatçı bir halk filozofu olması yanında, güçlü bir düşünce ve aksiyon insanıdır.³¹¹

---

* Doç. Dr. CÜ. İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı. kazimarican@hotmail.com

³⁰⁹ Birçok kaynakta Ahi Evren, dabbağ/derici olarak ve dericilerin piri olarak zikredilmektedir. O, II. İzzüd'd-Din Keykavus'a sunduğu ve bir siyasetnâme olan 'Letaif-i hikmet' adlı eserinde şöyle demektedir: 'Deri, padişaha lâyük bir kemer oluncaya kadar nice zor amelyeden geçtiği gibi, padişah da ülkeye sahip oluncaya kadar kadar çok zorluklara katlanmak zorundadır'. Böylece o, mesleği olan dericiliğe vurgu yapmaktadır. Mikail Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 10.

³¹⁰ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 1, 2. Ahi Evren'in tam adı, kayıtlarda, Şeyh Nasirü'd-din Ebü'l-Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî olarak geçmektedir. Onun, ayrıca Azerbaycan'ın Hoy kasabasından olduğu zikredilmektedir. Hoy, İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde ve Türkiye'nin doğu sınırına 60 km. mesafededir. Hoy ve çevresi, Sultan Tuğrul zamanından beri Türkmen yerleşim bölgesidir. Bkz. Bayram, a.g.e, s. 7, 8. Ayrıca Mevlana'nın babası Bahau'd-din Veled'in 'Kadı Nasir' diye zikrederek, aleyhinde bulunduğu kişi de Nasirü'd-din Mamud (Ahi Evren)'dur. Bayram, a.g.e, s. 19.

³¹¹ Mikail Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005, s. 2.

Nitekim o, eserlerinde kendisinden, adını zikretmeden, 'bu fakir', 'bu zaif' ve benzeri tevazu içeren tabirlerle ya da 'Hakim' ve 'Danışmend' (feylesof) gibi mesleğini bildiren sözlerle kendisini ifade etmektedir.³¹²

Ahi Evren'in felsefesinin ve felsefi düşüncesinin, hatta ahlaki düşüncesinin doğru ve sağlıklı anlaşılması, Ahi Teşkilatının kuruluşundaki fikri ve ahlaki temellerin doğru ve sağlıklı anlaşılmasına vesile olacaktır. Ahi Teşkilatının her şeyden önce layığı veçhile anlaşılması ve öneminin tarihsel, kültürel ve sosyal açıdan yeteri şekilde idrak edilmesi, kurucu baş mimarı olan Ahi Evren'in düşünce dünyasının tüm veçhesiyle algılanmasına bağlıdır.

Ahi Evren ve Düşünce Dünyası

Ahi Evren'den bahseden kaynaklar, genel olarak Ahiliğin, Ahi Evren tarafından kurulmuş olup, onun Ahiliğin sultanı, debbağların piri, 32 çeşit esnaf ve sanatkârın lideri olduğunu ifade ederler. Diğer yandan Ahi Evren'in eserleri incelendiğinde Ahiliğin bu Türkmen filozofun düşünce tarzının tabii sonucu olduğunu görmek mümkündür.³¹³ Ahi Evren Anadolu'ya geldiği dönemde (602/1205), bu bölgede felsefe ve felsefi düşünceye ilgi duyan ve itibar eden bir ortam söz konusu idi. Böylesi bir atmosferin Ahi Evren'in yetişmesinde önemli etkileri olduğu aşikârdır.

Daha öncesinde ise, Ahi Evren'in önemli düşünürlerin yanında bulunduğu ve onların ilmi çevresinde yetiştiği anlaşılmaktadır. Nitekim o, Konevî'ye yazdığı bir mektubunda, 596 (1199) yılında Herat'da Fâhru'd-Din Râzî'nin (606/1209) hizmetinde bulunduğunu ifade etmektedir.³¹⁴ Dolayısıyla onun bu durumu düşünce dünyasının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bilhassa, düşünür, bilge, mütেকellim ve filozof şahsiyetlerin yanında bulunması, Ahi Evren'in hikmet ve felsefeye dayalı bir düşünce dünyasına sahip olmasına etki etmiştir.

Öte yandan Ahi Evren, bir süre Bağdat'ta bulunmuş ve burada Evhadü'd-Din-i Kirmanî ile tanışmış, ondan önemli ölçüde yararlanmıştı. O dönem İslam düşüncesinin en büyük ilim, san'at ve irfan merkezlerinden biri olan Bağdat'ta

---

³¹² Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 27.

³¹³ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, s. 37.

³¹⁴ Mikail Bayram, 'Konevî ile Ahi Evren'in Mektuplaşması, Selçuk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Dergisi, sayı 2, s. 65; Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, s. 16.

bulunması Ahi Evren'in çok yönlü bir ilim ve fikir insanı olmasında etkili olmuştur.³¹⁵

Ahi Evren'in otobiyografisine detaylıca bakıldığında onun hayatında felsefenin ve felsefi düşüncenin önemli izlerini görmek mümkündür. Nitekim Sultan Alaü'd-Din Keykubad'ın, Ahi Evren'e İbn Sina'nın *er-Risale fi'n-Nefsin-Natika* adlı eserini Farsçaya tercüme ettirdiği bilinmektedir. Onun İbn Sina'ya duyduğu hayranlık ve ilgi, sadece eserini tercüme etmekten ibaret olmayıp, değişik eserlerinde İbn Sina'dan 'Şeyhu'r-Reis', 'Şeyh, 'Hatemu'l-Hukemâ' ve 'Hulasetu'l-Ukala' şeklindeki unvanlarla bahsetmesiyle gözükmektedir. Böylece Ahi Evren, İbn Sina'nın görüşlerine pek çok atıflarda bulunmaktadır. Öte yandan Ahi Evren, Keykubad'a ithaf ettiği *Yezdansinaht* adlı eserinin son faslında, onun felsefeye/hikmete meraklı bir sultan olduğunu ifade etmektedir.

Hem Selçuklular zamanında Anadolu'daki ilmî ve fikrî, sosyal, kültürel ve siyasî ortam, hem de Ahi Evren'in felsefe ve felsefi düşünceye ilgisi, bizatihi düşüncesinin yanında kurmuş olduğu Ahi Teşkilatının arka planında ve temellerinde kendini göstermektedir.

Ahi Evren ve Eserlerinin Düşünsel Muhtevası

Burada Ahi Evren'e ait olan bazı eserleri, onun felsefesini daha iyi anlamaya kaynaklık etmesi babından zikretmeye çalışacağız. Bu eserlerin bir kısmının ona aidiyeti hususunda tartışmalar bulunsa da biz bu tartışmaların içine girmeyeceğiz. Son dönemde oluşan kanaatlere göre, eserlerinin genel muhtevası hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Ahi Evren'in en başta zikredilecek eserinden biri *Letaif-i Gıyâsiyye*'dir. O, eserinde felsefe, ahlak ve siyasete dair meseleleri konu edinmektedir. Dört cilt olan eserin birinci cildinde felsefe, ikinci cildinde ahlak ve siyaset, üçüncü cildinde fıkıh, dördüncü cildinde ise dua ve ibadet konuları ele alınmaktadır. Ayrıca eserin III. Cildinde Ahi Teşkilatı'nın yapısı hakkında bilgiler ve bu konudaki düşünceler de mevcuttur.³¹⁶

Ahi Evren'in Zi'l-hicce 655 (1257)'de II. İzzü'd-Din Keykavus'a ithafen kaleme aldığı *Letâif-i Hikmet* adlı eseri siyaset-name türünde kaleme alınmış bir eserdir. Eser, *Letaif-i Gıyâsiyye*'nin birinci ve üçüncü cildi görünümündedir. Eserde o, Moğolların önünden Batı Anadolu'ya kaçan sultanı, Moğollara karşı

³¹⁵ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 17.

³¹⁶ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 53, 97.

tekrar savaşa teşvik etmekte ve onu Moğol baskılarından kurtulmanın son ümidi olarak görmektedir.³¹⁷ Bir anlamda onun bu eser, sultana verdiği öğütleri ihtiva etmektedir.

Ahi Evren'in düşünce dünyasını ya da felsefi anlayışını en iyi ortaya koyan ve en dikkat çeken eserlerinden birisi söz konusu *Letâif-i Hikmet* adlı eseridir. Bu eserinde kendi düşünce dünyasının izlerini yansıtacak tarzda o şöyle demektedir: 'Allah insanı, medeni tabiatlı yaratmıştır. Bunun manası şudur, Allah insanları yemek, içmek, giymek, evlenmek, mesken edinmek gibi birçok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. Hiç kimse kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Bu yüzden demircilik, marangozluk gibi çeşitli meslekleri yürütmek için çok insan gerekli olduğu gibi, demircilik ve marangozluk da bir takım âlet ve edevatla yapılabileceği için bu âlet ve edevatı tedarik için de çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Böylece insanların ihtiyaç duyacağı bütün sanat kollarının yaşatılması gerekir. O halde toplumun bir kesiminin sanatlara yönlendirilmesi ve her birinin belli bir sanatla meşgul olması gerekir ki, toplumun ihtiyaçları görülebilsin'.³¹⁸ Bu düşünceleriyle o, bir anlamda, iktisadi hayatın teşkilatlandırılması gerektiğini ve bunun nasıl bir organizasyonla gerçekleştirilmesi gerektiğini anlatmaya çalışmaktadır.³¹⁹

Bu bağlamda Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud, sultana verdiği öğütte, insanların mesleklere yönlendirilmesini tavsiye etmektedir.³²⁰ Böylece o, devletin vatandaşın eğitimi ile bu kadar yakından ilgilenmesi ve bunu kendine vazife edinmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Yine o, söz konusu eserinde Sultan II. İzzü'd-Din Keykavus'a İslamı yaymak hususunda yapması gereken işlerden biri olarak 'Müellefetü'l-kulup' (kalpleri ısındırılanlar) müessesesini çalıştırması gerektiğini öğütlemektedir.³²¹

Öte yandan Ahi Evren'in, Keykubad'a ithaf ettiği *Yezdansinaht* adlı eseri de onun felsefi düşüncesinin bir tezahürü olan en önemli eserlerinden başlıcasıdır. Eserin son faslında o, onun felsefeye/hikmete meraklı bir sultan olduğunu ifade

---

³¹⁷ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, s. 26, 97.

³¹⁸ Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, Bibliothèque Nationale, nr. 99, yp. 90a; Ahi Evren, *Resailü İhvanî's-Safâ*, I, 280; Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, s. 38, 39'den naklen.

³¹⁹ Muhittin Şimşek, *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması Ahilik*, Hayat Yay., İst. 2002, s. 32.

³²⁰ Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, yp. 90a.

³²¹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncesinin Esasları*, s. 41.

etmektedir. Eser felsefi mahiyette olup başta Suhreverdî el-Maktul olmak üzere muhtelif kimselere nispet edilmiştir.³²²

Ahi Evren'in reddiye tarzında kaleme aldığı eserlerde söz konusudur. *Müsari'ül-Müsari'* isimli eseri bu kabilden bir eserdir. Ünlü kelamcı Şehristanî'nin İbn Sinâ'ya reddiye olarak kaleme aldığı Musari ya da Musara diye bilinen eserine, Ahi Evren *Müsari'ül-Müsari'* adıyla bir reddiye yazmıştır. Bu eserde o, İbn Sina'yı savunmaktadır.³²³

Bunlar yanında Ahi Evren'in tercüme olarak da kaleme aldığı eserler mevcuttur. Onun İbn Sina'dan *Tercüme-i en-Nefsü'n-nâtıka* adıyla tercüme ettiği bu eseri Sultan Alâü'd-Din Keykubad'ın emriyle yaptığı bilinmektedir. Yine Ahi Evren'in Fâhru'd-din-i Râzî'den *Tercüme-i Kitabü'l-hamisin fi usulî'd-Din* ismiyle tercüme ettiği bir eser bulunmaktadır. Ayrıca o, Sadru'd-din-i Konevî'nin de iki eserini tercüme etmiştir. Bunlar, Konevî'nin isteği üzerine uzunca bir önsöz ekleyerek *Tercüme-i et-Teveccühü'l-etemm nahva'l-hakk* adıyla tercüme ettiği küçük bir risale ve *Tercüme-i Miiftâhu'l-gayb* isimli eserlerdir.³²⁴

Diğer taraftan Ahi Evren, birkaç eserinde Kelâm ilminden bahsederken, kendisinin kelâmçı olduğuna da işarette bulunmuştur. Hattı zatında onun Kelâm'a dair eserlerinin bulunması, bazı eserlerinde zaman zaman kelâmî konulara dalması, aynı zamanda kelâmçı olduğunu göstermektedir.³²⁵ Ahi Evren'in Râzî gibi devrinin en ünlü bilim adamlarının hizmetine girmesi, onun Eş'ari kelamına meylettmesine vesile olmuştur. Özellikle Eş'ari kelamcı Razi'den yararlanması, Ahi Evren'in Eş'ari kelamına vukûfiyet sağlamasına katkı sağlamıştır.³²⁶

Ahi Evren'e ait olduğu düşünülen eserler arasında *Menahic-i Seyfi (El-Menahicü's-Seyfiyye)* bulunmaktadır. Eser, iman ve İslam dini esaslarını, itikada Eş'ari, amelde Şafîî Mezhebine göre anlatmaktadır. Ahi Evren'in Emir Seyfî'd-

---

³²² Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 98, 99.

³²³ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 100.

³²⁴ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 101.

³²⁵ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 9; Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 27, 28. Öte yandan o, Konevî'ye yazdığı bir mektubunda, 596 (1199) yılında Herat'ta Fâhru'd-din Râzî'nin hizmetinde bulunduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla o, en çok Eş'ari kelamcı ve Herat Kadısı olan Razi'den istifade etmiştir. Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 33.

³²⁶ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 16, 17.

Din Tuğrul'a ithaf ettiği eserini bir mukaddime, 5 menahic ve bir hatimeden oluşturmuştur.³²⁷

Ahi Evren'e ait olduğu tahmin edilen eserler arasındaki diğer bir kitap *Metâliü'l-İman* adlı eserdir. Eser her ne kadar Nasîrî'd-Din-i Tûsî'ye atfedilse de nezhep itibariyle şii olan Tûsî'nin ehl-i sünnet anlayışına uygun bir eser kaleme alacağı düşünülemez. Eser genel olarak itikadî ve tasavvufî konuları ihtiva etmektedir. Eserin önsözünde yazar, içinde bulunduğu devirde iman ve itikad esaslarına olan inançların zayıfladığını belirterek, zayıflayan inançları kuvvetlendirmek amacıyla eseri kaleme aldığını dile getirmektedir.³²⁸

Ahi Evren'e ait olduğu bilinen bir diğer eser, *Tabsıra*'dır. Eserin tam adı *Tabsiratü'l-Mubtedî ve Tezkiretü'l-Muntehî* olsa da daha ziyade *Tabsıra* adıyla tanınmıştır. Eser birçok kimseler yanında başta Sadru'd-Din Konevî olmak üzere çeşitli kimselere isnat edilmiştir. Eser, Allah'ın birliği, sıfat ve fiiller ile peygamberlik ve maâd konularını içermektedir. Eser, bir mukaddime, üç misbah ve bir hatime olmak üzere beş kısımdan oluşmaktadır.³²⁹

Ayrıca bu eserinde o, cahil ile hakîm bilge/feylesof kişi) arasındaki farkı anlatmaya çalışır. Bu farkı şöyle açıklamaya gayret etmektedir: 'Bilge ve âlim kişi yılanın zehrini defetmek için gene yilandan istifade eder. İlmin gerektirdiği ölçü ve usulle yılanı avlar, baş ve kuyruk tarafından belli miktarını kesip atar, kalan kısmını belli maddelerle birlikte kaynatır, tıp ilminin kurallarına uygun bir tiryak (panzehir) imal eder ve bununla yılan zehrinin zararlarını defedebilir. Kaba cahil bir bu hakîmin yaptığını görse, yılanın nasıl avlanacağını detaylı olarak bilmediği, bilge kişinin maksadını da kavrayamadığı için yılanın güzel cildine ve renklerine kanar, cahilce elini yılanı uzatır, bir anda ısırması ile elini çeker ama hayatını kaybeder'.³³⁰

Yukarıda zikri geçen üç eserin Ahi Evren'e ait olduğuna dair en önemli kanıtlar, üç eserin de dil, üslup, tertip ve konu bakımından birbirlerine benzemeleridir. Diğer yandan her üç eserin de düşünce yapısının aynı olmasıyla birlikte müşterek konuları ele almaları dikkat çekici bir kanıttır.³³¹

³²⁷ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 76, 80.

³²⁸ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 85, 86, 87.

³²⁹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 89, 93.

³³⁰ Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 28.

³³¹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 95.

Kıyasası Ahi Evren'in eserleri dini ve ahlaki eğitim ve öğretimi içermektedir. Eserleri buna dair malumatları ihtiva etmektedir. Nitekim bu malumatlar Ahi işyerlerindeki eğitimde çırak, yamak ve kalfaların dini ve ahlaki yönden yetiştirilmesini öngörmektedir.

Ahi Evren'de Felsefe ve Felsefi Düşünce

Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud Ahi Evren, Anadolu'ya geldiği zaman (602/1205), Anadolu'da felsefi ve ilmi zihniyetin himaye edildiği ve destek gördüğü bir iktidar ve anlayış söz konusudur. Nitekim bu dönem Anadolu Selçuklu Sultanları felsefeye ve felsefi düşünceye ilgi duymakta ve itibar etmekteydiler.³³² Dolayısıyla böyle bir ortamın Ahi Evren'in düşünce dünyasına da önemli bir katkı sağladığı göz ardı edilmemelidir.

Nitekim bu dönemde Sultan Alai'd-Din Keykubad'ın İbn Sina'nın 'er-Risale fi'n-Nefsi'n-Natika' adlı eserini Ahi Evren'e Farsça'ya tercüme ettirmesi,³³³ hem Selçuklu Sultanlarının hem de Ahi Evren'in felsefeye olan yakın ilgi ve alakasını ortaya koymaktadır.

Felsefi düşünce tarzının ilkeleri, rasyonel olmak, tutarlı olmak, objektif olmak ve şümulü olmaktadır. Ahi Evren, felsefi düşüncenin bir gereği olarak rasyonel, tutarlı, objektif ve şümulü bir kişidir. Bu tutumunu eserlerinde izhar etmektedir. Söz gelişi bu bağlamda o, ilmi, iş ve sanat alanında kullanmak gerektiğini beyan eder. İlmın amelden önce geldiğini, ilimsiz amelin fayda sağlamayacağını ve kişinin ilmını uyguladığı ölçüde makbul insan olacağını ileri sürmektedir.³³⁴ Burada onun, realist ve objektif bir tavrını görmekteyiz. Bu tutumun filozofik bir tavır olduğunu söylemek mümkündür.

Ahi Evren, Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh ve Tasavvuf gibi dini ilimler yanında Felsefe ve Tıp sahasında hem tahsil görmüş hem de eser ortaya koymuş çok yönlü bir ilim, fikir ve düşünce insanıdır. Bu genel özellikleri yanında onun daha özelde felsefi alana ilgisi daha barizdir. Söz gelişi o, İbn Sina yanında Süehreverdî el-Maktul ve Râzî'nin eserlerini çok iyi okumuş, hatta bunların bazı eserlerini

---

³³² Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 42, 43.

³³³ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 43.

³³⁴ Ahi Evren, *Tefsira*, Nuruosmaniye Ktp. Nr. 2286, yp. 72a-73a; Ahi Evren, *Letâif-i Hikmet*, Bibliothèque Nationale, nr. 99, yp. 91a; Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 38.

Farsça'ya tercüme etmiştir. Dahası onun, İhvanü's-Safâ Risaleleri'nden geniş ölçüde yararlandığı bilinmektedir.³³⁵

Ahi Evren, 'Tabsıra' adlı eserinde yılan ile ilgili bir açıklamada, cahil ile hakîm (bilge kişi, feylesof) arasındaki farkı belirtirken, hakîm diye kendini kastetmektedir. Zaten eserleri, onun büyük bir filozof olduğunu göstermektedir. 'Büyük bir bilgin diyar-ı Rum'da tutuklanmıştı', derken, yine kendini bilge ve feylesof olarak nitelendirmiştir.³³⁶

Ahi Evren, çok ilginçtir, düşünce olarak Gazali'ye (?-1111) değil İbn Sina'ya (980-1037) itibar etmiştir. Felasife'yi ve daha özelde de İbn Sina'yı küfürle itham eden Gazali yerine İbn Sina'nın Ahi Evren düşüncesinde merkezi bir yer edinmesi dikkat çekicidir. Belki denebilir ki o, Gazali'deki rasyoneliteye soğuk durarak, İbn Sina felsefesine yakınlık göstermiştir. Tabii bu ilgi aynı zamanda Farabi'ye olan ilgidir. Zira İbn Sina Farabi'ye dayanan ve ondan beslenen bir felsefi anlayışa sahiptir.

Ahi Evren, Sadru'd-Din Konevî ile mektuplaşmasında, bazı aktüel konular yanında, çoğunlukla felsefi ve ilmi konularda münakaşalarını yapmışlardır. Vaktiyle, Konevî'nin hocası İbnu'l-Arabi ile Ahi Evren'in hocası Fahru'd-Din er-Razi birbirlerine mektupla tenkitler yöneltmişlerdir.³³⁷

Ahi Evren ile Konevî'nin münakaşaları çoğunlukla, İbn Sina'nın fikir ve görüşleri etrafında dönmektedir. Sadru'd-Din Konevî daha ziyade soru sorma durumundadır. Konevî, Ahi Evren'e yönelttiği sorularda, bazen, İbn Sina'nın belli bir görüşünü reddetmekte ve bu itirazlarında 'el-Milel ve'n-Nihal' sahibi Şehristanî'nin İbn Sina'ya yönelttiği tenkitlere dayanmaktadır. Bazen de o, İbn Sina'nın belli bir görüşünün açıklanmasını istemektedir. Ahi Evren de onun bu soru ve itirazlarını cevaplandırırken genel olarak İbn Sina'yı müdafaa etmekte, bazen 'Şeyhu'r-Reis'in maksadı şudur' veya bunu demek istemiştir, diyerek, onun görüşlerine açıklık getirmeye çalışmıştır.³³⁸

---

³³⁵ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 17.

³³⁶ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 12.

³³⁷ Ahi Evren, 'Mektuplar', Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. Nr. 2412 ve 2358; Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 44, 45; Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 11.

³³⁸ Ahi Evren, 'Mektuplar', Ayasofya (Süleymaniye) Ktp. Nr. 2413, yp. 65b, 72a, 73a; Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 45.

Ahi Evren'in Felsefi Anlayışı

Ahi Evren, felsefi anlayışını ortaya koyan düşüncelerini şu şekilde izhar etmektedir. İnsanların kurtuluşa ermeleri ve ebedi saadete kavuşmaları için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan biri peygamberlerin yolu (iman yolu); diğeri aklın yolu, filozofların belirttiği yoldur. O, akıl gücü ile kurtuluşa erenlerin, istikameti bulanların başında İbn Sina'yı görmekte ve bu yolun en büyük ve en üstün insanı saymaktadır. Ancak o, bu yolun tehlikeleri bulunduğunu, akli delilleri yanlış kullanma ve akıl gücünün yeterli olmaması gibi sebeplerden ötürü herkesin bu yolda başarılı olamayacağını ve sapılabileceğini, bu yüzden peygamberlere uymanın zarurî olduğuna inanmaktadır. Nitekim Ahi Evren, bu hususta Mevlana ile fikir ayrılığına düşmektedir. Zira Mevlana akla ve akılcılığa şiddetle karşıdır. Ahi Evren ise, peygamberlerin yolunun feylesofların yoluna kıyasla çok emin ve kestirme bir yol olduğunu düşünür.³³⁹

Ahi Evren bu bağlamdaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmektedir: 'Tur-i Sina'ya uçmak (Hz. Musa'ya gitmek) istiyorsan, İbn Sina karşısında eğilme'. 'Gönlünü Muhammed'in sözüne bağla. Ey Ali'nin oğlu, Ebu Ali'ye uyman ne kadar sürecek?'. 'Yolunu gösterecek bir göze (akı gözüne) sahip değilsen Kureyşli önder (Hz. Muhammed) Buharalı önderden (İbn Sina) daha iyidir'.³⁴⁰

Bununla birlikte Ahi Evren'in eserlerinde, tutum olarak benimsediği ve dikkat çeken bazı felsefi anlayışlar da söz konusudur. Bunları da kısaca dile getirmek mümkündür.

İhvanı Safa Felsefesi

Ahi Evren'in eserlerine göz atıldığında onun derin bir felsefe kültürü almış olduğu ve eserlerinde de bunların izleri görülmektedir. Özellikle 'İhvanu's-Safa' risalelerinin onun fikir yapısında önemli bir etkisi gözlenmektedir. Onun, eserlerinde bu risalelerden geniş ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır. Hükemaya

---

³³⁹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 44.

³⁴⁰ Ahi Evren, *Metali'ül-iman*, Yusufâğa Ktp. Nr. Yp. 4b, Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 44'den-naklen.

yaptığı atıfların çoğu bu risalelere dayanmaktadır.³⁴¹ Ahi Evren'in bilhassa sanatla ilgili düşüncelerine 'İhvanu's-Safa' risaleleri kaynaklık etmektedir.³⁴²

Öyle anlaşılmaktadır ki Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Mahmud, IV (X). Asırdan beri dini ve siyasi maksatla gizli bir teşkilat halinde faaliyet gösteren 'İhvanu's-Safa' örgütünü teferruatıyla tanımaktadır. Dolayısıyla Ahi Evren'deki teşkilatçılık felsefesinin ve fikrinin bir yönüyle bu teşkilata dayandığı söylenebilir.³⁴³

Tasavvuf Felsefesi

Ahi Evren, felsefi yönü ağır basmakla beraber tasavvufa bağlılığı olan biridir. Nitekim onun Türkmen bir Şeyh olan Evhadü'd-Din-i Kirmani'ye mensup olduğu bilinmektedir. Ahi Evren'in teşkilatını kurmada bu kurumdan yararlandığı anlaşılmaktadır. Onun, tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhipler arasındaki ilgiyi iş yerlerine uygulayarak bu iş ocaklarında çalışan usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir.³⁴⁴

Ahi Evren, iş yerlerinde çalışan çeşitli derecelerdeki işçilerin terbiyesi, eğitim ve öğretimlerini de bir tarikat usul ve disiplini şeklinde düzenlemiştir. İş yerlerindeki işçileri dini ve ahlaki yönden eğitmek için o, basitten mürekkebe doğru bir tertip içinde halk tipi eserler kaleme almıştır. Bu bağlamda yazılmış eserler: 'Ağaz u Encam', 'Menahic-i Seyfi' ve 'Metli'ul-İman' aslı eserlerdir. Bu eserler bu tertiple ve maksatla kaleme alınmıştır.³⁴⁵

Ahi Evren, her eserinde, özellikle de adları sayılan halk tipi eserlerinde, kendi döneminin de genel anlayışına uygun olarak, tasavvuf yoluna girmenin zorunlu olduğunu ve bu yolda bir şeyhe bağlanmanın şart olduğunu ısrarla

---

³⁴¹ Ahi Evren, *Letâif-i Gıyasiyye*, yp. 129b, 174a, 175b, Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 47'den naklen.

³⁴² Ahi Evren, *Resailü İhvani's-Safa*, I, 280, 292, Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 47'den naklen.

³⁴³ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 47.

³⁴⁴ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 48, 49.

³⁴⁵ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 49.

savunmaktadır.³⁴⁶ Öyle anlaşılmaktadır ki Ahi Evren, iş yerlerindeki işçileri tarikat anlayışı ve terbiyesi içinde yetiştiriyordu.³⁴⁷

Melami Felsefe

Ahi Evren'in eserlerinde adını gizlemesi ve bazı hususlarda üstün vasıflarını gizli tutmaya çalışması onun melâmet anlayışından kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere Melâmilikte kişinin başarılarını, iyiliklerini gizli tutması ve teveccüh-i nâsdan kaçınması esastır. Bu ilkedен hareketle, o, kendini eserlerinin yazarı saymamaktadır. 'Tabsıra' adlı eserinin girişinde bu anlayışını açıkça ifade etmektedir.³⁴⁸

Şu halde denilebilir ki çok yönlü bir fikir ve düşünce insanı olan Ahi Evren'in fikir hayatında en önemli ve en büyük yeri, Melâmilik işgal etmektedir. Onun eserlerinde adını anmayışının sebebi de bu melâmet anlayışındaki iyilik, üstün meziyet ve kabiliyetlerini insanlardan gizli tutma, 'teveccüh-i nas'dan sakınma düşüncesinden kaynaklanmaktadır.³⁴⁹

Ahi Evren'in de benimsemiş olduğu melâmet felsefesine göre kişinin iyi ve güzel davranışları Allah'ın eseri, kötü ve çirkin davranışları da nefislerinin eseri olduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla Melâmiler yaptıkları iyilikleri, hayırlı ve güzel işleri gizlerler. Güzel davranışları açığa vurmamak, onlara sahip çıkmak, kendini beğendirmek, sevindirmek, menfaat edinmek gibi duygulardan kaynaklanmaktadır. Oysa bu felsefeye göre insan güzel davranışların sahibi değildir. Onların gerçek sahibi Allah'dır. Onlara sahip çıkmak Allah'ın hakkına müdahale ve hatta Allah'ın hakkını gasp etmek demektir. Buna karşılık kötü davranışlarını da gizlemeye gerek görmezler. Zira kötülüklerin sahibi insanın kendisidir. Bu yüzden kendisinin olan şeye sahip çıkmakta sakınca görmezler. Bu bakımdan Melâmet felsefesi kısaca 'insanın iyiliklerini gizlemesi, kötülükleri açığa vurması' diye tarif edilmektedir.³⁵⁰

---

³⁴⁶ Ahi Evren, *Menahic-i Seyfi*, yp. 30b-32a; Ahi Evren, *Metali'ül-ıman*, yp. 47b-49b; Ahi Evren, *Tabsıra*, yp. 57a-6a.

³⁴⁷ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 49.

³⁴⁸ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 10; Bayram, *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 28.

³⁴⁹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 49.

³⁵⁰ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncenin Esasları*, s. 50, 51.

Kısacası Melâmet bir inanış tarzı ve bu inanış tarzına dayalı olan ahlak uralları ve yaşayış sitalidir. Ahi Evren'in tasavvuf meşrebinde melâmet yolunu itmuş olması, Ahi Teşkilatı'nın iş ve sanat ahlakının da büyük ölçüde Melâmiliğe ayandığı anlamına gelmektedir. Ahilik felsefesindeki kendini toplumuna adama e topluma hizmet aşkı, karşılık beklemeksizin yolcuya, düşküne, muhtaca yardım lini uzatma, yedirme, içirme, barındırma vs. Melâmet felsefesinin prensiplerinden lınmıştır. Bu da Ahiliğin birçok prensibinin Melâmilikten geldiğini ortaya oymaktadır.³⁵¹

Ahi Teşkilatının Arka planında Felsefe ve Felsefi Düşünce

Ahi Evren'in Bağdat'ta iken, Evhadü'd-Din Kirmanî'nin etkisiyle, 34. Abbasi Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh'ın (1180-1225) kurduğu³⁵² Fütüvvet teşkilatına girdiği bilinmektedir. Burada onun, Fütüvvet Teşkilatı'nın ileri gelen nderlerinden istifade ettiği muhakkaktır.³⁵³

Nitekim Türk fütüvvet hareketi olarak adlandırılabilir Ahilik de, dinî, ilmi e siyasî bakımdan Abbâsî Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh'ın kurduğu Fütüvvet teşkilatı'na bağlı olarak kurulmuştur. 1204 (601) yılında ikinci defa Anadolu elçukluları devletinde tahta geçen I. Gıyasü'd-Din Keyhüsrev, hocası Malatyalı Şeyh Mecdü'd-Din İshak'ı bu halifeye göndererek onunla siyasî ve kültürel ilişkiler içine girmiştir. Bunun sonucu olarak ertesi yıl Bağdat'tan dönen Şeyh Mecdü'd-Din İshak, beraberinde Fütüvvet Teşkilâtına mensup bazı ilim ve fikir nşanlarını Anadolu'ya getirmiştir. Bunlardan bir kaç Muhyi'd-Din İbnü'l-Arabi, Avhadü'd-Din el-Kirmanî, Şeyh Nasîrü'd-Din Mahmud el Hoyî (Ahi Evren), Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzâî, Arapgirli Şeyh Hasan onar, Ebu'l-Hasan Ali el-skenderanî'dir.³⁵⁴

---

⁵¹ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 51.

⁵² 34. Abbâsî Halifesi en-Nâsır li-Dinillâh, İslâm dünyasındaki dağılık dinî ve siyasî birlikler halinde bulunan fütüvvet hareketini, yeniden organize ederek İslâm dünyasına şâmil bir teşkilât kurdu. Buna göre o, kendi zamanındaki bütün Müslüman devlet adamlarına mektuplar ve elçiler göndererek kurmuş olduğu Fütüvvet Teşkilatına katılmalarını talep etmiştir. Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 29.

⁵³ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 17.

⁵⁴ Bayram, *Ahi Evren Tasavvufî Düşüncenin Esasları*, s. 29, 30.

Sonuç

Ahi Evren'in felsefi kişiliğinin sanatkâr kişiliği ile birleşerek Ahi Teşkilatı'nın kurulmasında önemli bir katkı sağladığı görülmektedir. O, felsefi anlayışı içinde, toplumların refah seviyesini yükseltmek için sanatı yaygınlaştırmak gerektiğine ve sanatın kutsal bir meslek olduğuna olan inancının gereği olarak da sanatkârların organize olmasına inanmaktadır.

Öte yandan Ahi Evren'in felsefi düşüncelerinin Anadolu'da devlet tarafından himaye görmesi de, onun düşüncelerinin uygulama imkânı bulmasına zemin hazırlamıştır. Sonuçta Ahi Evren'in teşkilatçılığı büyük ölçüde onun felsefi şahsiyetinden kaynaklanmaktadır.